

Gårdsdammer – viktige biotoper.

Christian Pedersen og Grete Stokstad

Gårdsdammer er viktige småbiotoper i jordbrukets kulturlandskap. Ofte er det knyttet et spesielt dyre- og planteliv til disse landskapselementene. Av flere grunner har mange av dammene blitt fylt igjen, noe som har hatt negativ betydning for det særegne dyre- og plantelivet. Flere tiltak og strategier er nå utviklet for å gjenskape disse viktige biotopene i kulturlandskapet. På landsbasis er det nå registrert en økning på åtte prosent i antall gårdsdammer, noe som gir håp fra et biomangfold perspektiv.

Gårdsdammens historie

Jordbruket i Norge fram mot midten av 1800-tallet dreide seg hovedsakelig om husdyrhold. Derfor ble gårdene ofte etablert i forbindelse med tjern, bekker eller elver. Dette sikret en god og stabil vanntilførsel til gårdsdriften. Det ble også gravd ut gårdsdammer som skulle sikre tilgang til vann for husdyra. Tilsig av næringsstoffer fra jordbruksdrifta dannet grunnlaget for utviklingen av et rikt plante og dyreliv i gårdsdammene. Men ettersom antallet husdyr i Norge minket i tiden etter 1940-årene, forsvant behovet for gårdsdammene og de ble etter hvert fylt igjen. I tillegg fikk brønnloven av 1957 store negative konsekvenser for dammene i kulturlandskapet. Strenge krav til sikring av dammene gjorde at mange grunneiere fant det rimeligere å fylle igjen dammene. Det var først på begynnelsen av

Gårdsdam fra Stange i Hedmark.
Foto: Christian Pedersen.

1990-tallet at man forstod alvoret i at gårdsdammene var i ferd med å forsvinne fra kulturlandskapet. Det ble derfor etterhvert etablert ordninger der man kunne få støtte til å restaurere gamle dammer eller anlegge nye.

Horndykker er en art som øker i antall med økt tilgang på gårdsdammer. Foto: Lars Østbye Hemsing

Det biologiske mangfoldet i gårdsdammene

Næringsrike dammer i kulturlandskapet særpreges av et rikt dyre- og planteliv. Store tilsig av næringsstoffer fra husdyrgjødsel og gårdsdrift kan imidlertid føre til stor planteproduksjon og algeoppblomstring. I verste fall kan dette medføre gjengroing av dammene og føre til dominans av noen få arter. Skjøtsel er derfor nødvendig dersom det er ønskelig med stor artsrikdom i dammene.

De fleste artene som er tilknyttet dammene finnes i kantsonen. Den tette kantvegetasjonen, ofte bestående av flere meterhøye dunkjevler og takrør, skaper skjul og leveområder for mange fugler. Her er det gode hekkemuligheter og tilgangen på mat er god. Rørsanger, siv- og sothøne, horndykker og gressender er vanlige fugler ved gårdsdammene.

Mange insekter lever deler av livet i vann. I gårdsdammene finner man øyestikkere, vårfluer, stikkemygg og døgnfluer, som i nymfestadiet lever blant starr, siv og sneller på grunt vann. Fisk er derimot en direkte trussel mot mangfoldet i dammene. De er effektive rovdyr på

både insekter og amfibier. Derfor er det viktig å forhindre at fisk etablerer seg i gårdsdammene.

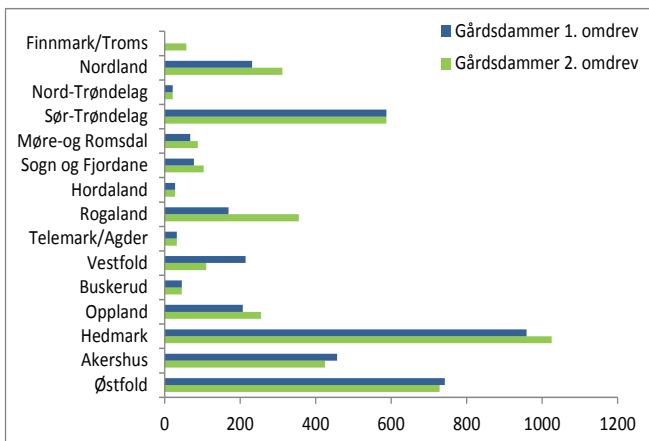
Øyestikkernymfer er viktige rovdyr nede i gårdsdammene.
Foto: Christian Pedersen.

Amfibiene er nok den gruppen av dyr som har fått mest oppmerksomhet i forbindelse med gårdsdammer. Spesielt tilbakegangen av stor salamander i Norge har satt fokus på dammene i kulturlandskapet. Det er iverksatt omfattende handlingsplaner for å restaurere leveområdene til denne truede arten i Norge. Men også i Europa brukes det mye ressurser på å grave nye dammer for å redde truede amfibiarter.

I tillegg til den viktige rollen gårdsdammer har for biologisk mangfold, er forekomst av vann en rekke ganger funnet å ha stor betydning for den estetiske opplevelsen av landskapet.

Registrering av gårdsdammer i Norge

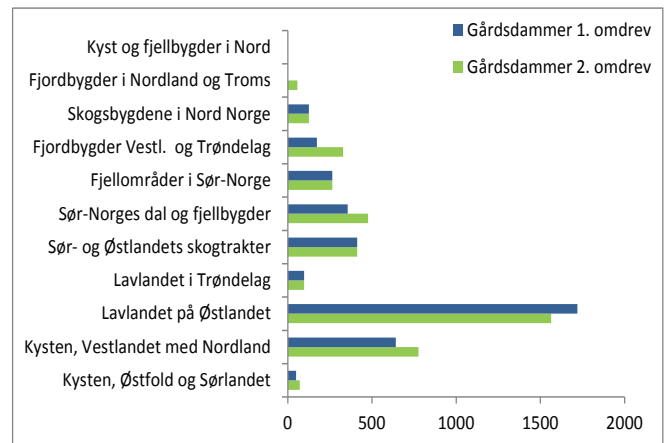
Gjennom landskapsovervåkingen (3Q-programmet), har Skog og Landskap registrert gårdsdammer i jordbrukslandskapet i Norge. Gårdsdammer i 3Q er

Figur 1: Fylkesvis oversikt over antall gårdsdammer over en 5-års periode mellom omdrev 1 og 2 i 3Q-programmet.

registrert som kunstige anlagte dammer som vi forventer har vært eller fortsatt er en del av gårdsdriften, og som er minst fire kvadratmeter men under fem dekar.

Hedmark, Østfold, Akershus og Sør-Trøndelag er blant fylkene som har størst forekomst av gårdsdammer slik det registreres i 3Q-systemet. Analyser etter fem år viser dessuten en økning i antall gårdsdammer i Hedmark, Oppland, Rogaland, Sogn og fjordane, Møre og Romsdal og Nordland. Dette vil på sikt ha positive konsekvenser for det biologiske mangfoldet knyttet til slike biotoper og for kulturlandskapet i sin helhet (Figur 1). Det er derimot registrert en tilbakegang i antall gårdsdammer i Vestfold, Østfold og Akershus. Hvis denne trenden fortsetter i disse fylkene vil det kunne forverre forholdene for en rekke arter som er avhengig av gårdsdammer.

Figur 2: Oversikt over antall gårdsdammer for jordbruksregionene over en 5-års periode mellom omdrev 1 og 2 i 3Q-programmet.

Ser vi derimot på utviklingen av gårdsdammer fordelt på jordbruksregioner (Figur 2), ser vi at det er på lavlandet på Østlandet at det finnes flest dammer, men at det er i disse områdene nedgangen forekommer. I de fleste andre regionene er det økning eller stabile tilstander i 5-års perioden mellom omdrev 1 og omdrev 2.

Ser vi på landet under ett, er det en økning på åtte prosent i antall gårdsdammer fra omtrent 3 800 dammer registrert i 1. omdrev til omtrent 4 200 dammer registrert i 2. omdrev. Dette er en positiv utvikling sett fra et biomangfold perspektiv.